

# โอวาทปาฏิโมกข์ในพระพุทธศาสนา Ovadapatimokkha In Buddhism

พระปลัดวุฒิพงษ์ กิตติวณโณ และ ปิยวัช ละคร

วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

**PhraPalad Wutthipong Kittivanno and Piyawat Lakorn**  
Phokhunphamuang Buddhist College  
Corresponding Author, E-mail : wutthipong.pho@mcu.ac.th

\*\*\*\*\*

## บทคัดย่อ

โอวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักคำสอนและหลักการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ ก) อุดมการณ์ 4 คือ 1) ความอดกลั้น 2) พระนิพพาน 3) การไม่ฆ่าสัตว์ 4) การไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น ข) หลักการ 3 คือ 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้สมบูรณ์ 3) การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ค) วิธีการในการปฏิบัติตนสำหรับนักเผยแผ่ คือ 1) การไม่กล่าวร้าย 2) การไม่ทำร้าย 3) ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ 5) มีที่นั่งนอนอันสงัด 6) ความเพียรในอธิจิต

**คำสำคัญ :** โอวาทปาฏิโมกข์, พระพุทธศาสนา

## Abstracts

Ovadapatimokkha is the main doctrine and the principle of administration of Sangha Community, e.g., A) The four ideologies, they are, 1) patience, 2) Nibbāna, 3) not hurt, 4) non-violence. B) The three principles, e.g., 1) not doing any bad deeds, 2) to cultivate good, and 3) to purify one's own mind. The methods of practice for the propagator are 1) Not saying bad against others, 2) Not harming others, 3) restraining in regard to the Discipline, 4) Moderation in eating food, 5) Lying and sitting in the silent and peaceful place, and 6) Keeping an effort in mind for the cessation of defilements and transcendence of suffering.

**Keywords :** Ovadapatimokkha; Buddhism

## บทนำ

ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางในการเผยแผ่ และหลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตและการแก้ปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคมของอย่างสันติสุข ภายหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ต่อมาได้เสด็จไปประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ หลังจากทรงตรัสรู้ได้ 9 เดือน พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ผู้ไปประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ พระเวฬุวนาราม ในวันเพ็ญเดือน 3 ที่เราเรียกกันว่า “วันมาฆบูชา” ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอัน

\* วันที่รับบทความ : 24 พฤศจิกายน 2565; วันที่แก้ไขบทความ 29 มีนาคม 2566; วันที่ตอบรับบทความ : 29 มีนาคม 2566

Received: November 24, 2022; Revised: March 29, 2023; Accepted: March 29, 2023

เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังปรากฏใน “โอวาทปาฏิโมกข์” คำสอนเรื่องโอวาทปาฏิโมกข์นั้น เป็นหลักการเผยแผ่และหลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เป็นคำสอนที่เน้นไปในเรื่องการฝึกฝน พัฒนาตนเอง เป็นคำสอนหัวใจของพระพุทธศาสนาเป็นหลักการเผยแผ่ของพระภิกษุในการเผยแผ่ และหลักของจริยธรรมที่ต้องการให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปประพฤติและปฏิบัติ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือ “พระนิพพาน” ดังนั้นผู้วิจัย มีความเห็นว่ามีคามจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ควรจะได้ศึกษา “โอวาทปาฏิโมกข์” ให้ละเอียด ซึ่งมีหัวข้อสำคัญ ดังนี้

### ความหมายของโอวาทปาฏิโมกข์

การศึกษาบริบทของโอวาทปาฏิโมกข์ ในส่วนของอดีตกาลที่ผ่านมาที่มีปรากฏให้สามารถศึกษาค้นคว้าได้ คือ พระไตรปิฎก ทำให้ได้สืบค้นถึงประวัติความเป็นมา โดยเฉพาะการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ในสุดตันตปิฎก ที่ฉินกีย มหาวรรคกัถี ในส่วนของพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค 2 ก็ได้กล่าวถึงการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ว่าด้วยมูลเหตุแห่งการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ในสุดตันตปิฎก ทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์โดยยกเอาพุทธประเพณี สรุบบาทคาถา เอาต์ พุทธาณ สาสน์ แปลความว่า นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนั้น พระพุทธเจ้าที่ล่วงมาแล้ว ได้ทรงกระทำกันทุกพระองค์ รวมทั้งพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้ และที่จักอุบัติในอนาคตกาลอีกอย่างแน่นอน ก่อนที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาโดยละเอียด ในเบื้องต้นนี้ควรที่ทราบความหมาย การวิเคราะห์ศัพท์โอวาทปาฏิโมกข์ให้เข้าใจก่อน เพื่อให้เกิดกุศลศรัทธา โดยเฉพาะการใช้สติปัญญาศึกษาวิเคราะห์หลักของโอวาทปาฏิโมกข์

**อรรถกถาพระสุตันตปิฎก** พระอรรถกถาจารย์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทว่า ปาฏิโมกฺเข แยกศัพท์เป็น ป+อติ+โมกฺข์ แปลว่า การพ้นทวิย คือ ศิลสูงสุด ย่อมรักษาด้วยความวิเศษคือสุคติ และย่อมให้พ้นจากภัยคือทุกคติ หรือย่อมรักษาสุคติ ย่อมให้พ้นทุกคติ เพราะฉะนั้น ศิลนั้น ท่านเรียกว่า ปาฏิโมกข์ ผู้สำรวมปาฏิโมกข์นั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500 : 145)

**คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** ได้ให้ความหมายไว้ว่าโอวาทปาติโมกข์ คือหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา หรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธพจน์ 3 คาถากึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสประทานแก่พระอรหันตสาวก 1,250 รูป ผู้ไปประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ณ เวฬุวนาราม ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ มีคำอธิบายเพิ่มเติมในอรรถกถาว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์นี้แก่ที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เป็นเวลา 20 พรรษา ก่อนที่จะสวดปาฏิโมกข์อย่างในปัจจุบัน

**พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)** ได้ให้ความหมายไว้ว่า วันมาฆบูชา ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันที่พระบรมศาสดาทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระสาวก 1,250 รูป ที่มาประชุมพร้อมกันโดยมิได้นัดหมาย ซึ่งถือเป็นการวางรากฐานของพระพุทธศาสนา พวกเราควร ใส่ใจพระโอวาทนี้ “ปาฏิโมกข์” แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องพ้น เป็นโอวาทของพระบรมศาสดา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้แล้ว เห็นแล้ว ได้ประกาศไว้

**พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** ได้ให้ความหมายไว้ว่า โอวาทปาฏิโมกข์ หมายถึง คำกล่าวสอนที่เป็นหลักหรือคำสอนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เพราะพรรณนาถึง พระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และมีไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรมซึ่งนำไปปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน การแสดงโอวาทปาฏิโมกข์พระพุทธเจ้าทรงแบ่งคำสอนหลัก

สรุปนิยามความหมายโอวาทปาฏิโมกข์ตามผู้ให้ความหมายคำว่า โอวาทปาฏิโมกข์ คือ เป็นการวางรากฐานของพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เพราะพรรณนาถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมซึ่งนำไปปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน การแสดงโอวาทปาฏิโมกข์พระพุทธเจ้าทรงแบ่งคำสอนหลักออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ว่าด้วยอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 2 ว่าด้วยหลักการของพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 3 ว่าด้วยวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนา” เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ประชาชนชาวโลก เพื่อให้รู้แจ้ง อริยสัจ 4 และดำเนินไปถึงความพ้นทุกข์ สรุปลงเหลือ 3 ประการ คือ 1. จดเว้นทำบาปอกุศล 2. ประกอบแต่บุญกุศล 3. ทำจิตให้สะอาด บริสุทธิ์ ปราศจาก อาสวะกิเลส เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์”

## ความสำคัญของโอวาทปาฏิโมกข์

หลักโอวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักการที่พระพุทธองค์ได้ประกาศจุดยืนและแนวทางในการปฏิบัติตนของพระภิกษุและข้อยึดถือปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ไว้อย่างเด่นชัด ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการประกาศพระพุทธศาสนาและเป็นการสร้างความเข้าใจแก่พุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับจุดยืนของพระพุทธศาสนาที่มีความชัดเจนทั้งในแง่การปกครองคณะสงฆ์ การเผยแผ่ (อุดมการณ์ หลักการ และวิธีการ) และหลักจริยธรรมของพุทธศาสนิกชน ที่จะดำรงความเป็นศาสนาพุทธไว้ในสังคมอินเดีย

### 3.1 หลักการปกครองคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

ในช่วงต้นแห่งพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบท แต่ทรงปกครองสงฆ์ด้วยหลักการคือ “โอวาทปาติโมกข์” สงฆ์ทั้งปวงก็อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเกือบทั้งหมดล้วนเป็น พระอริยบุคคล ถึงขนาดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างต่ำที่สุดสาวกสงฆ์ของพระองค์ก็เป็นพระโสดาบัน-บุคคล เพราะฉะนั้น ในช่วงแรกแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจจึงยังไม่มีสิกขาบทที่เรียกกันว่าเป็น “อาณัติ-ปาฏิโมกข์” เช่น ปฐมปาราชิก เป็นต้น มีแต่สิกขาบทเล็กน้อยบางข้อเท่านั้นที่ทรงบัญญัติไว้ ต่อมาในขณะเสด็จประทับจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรได้กราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อความดำรงมั่นแห่งพรหมจรรย์ (ศาสนา) แต่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ยังไม่ถึงเวลาที่จะบัญญัติสิกขาบท จึงทรงยับยั้งพระสารีบุตรว่า ควรรอต่อไปก่อน ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยอันสมควรแล้วพระองค์จะทรงบัญญัติสิกขาบทเอง

### 3.2 หลักการเผยแผ่ในพระพุทธศาสนา

โอวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักในการเผยแผ่คำสอนในพระพุทธศาสนา โดยประกอบไปด้วย อุดมการณ์ 4 หลักการ 3 และวิธีการ 6

#### 1) อุดมการณ์ 4

คาถาที่ 1 พระพุทธเจ้าได้แสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติทั้งในรูปแบบและทฤษฎี มองการบำเพ็ญตบะในยุคสังคมอินเดียนั้น จะต้องเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิต ไม่ใช่การบำเพ็ญด้วยการทรมานร่างกายอันเป็นส่วนทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ทรงแสดงจุดยืนเกี่ยวกับจุดหมายสูงสุดทาง

ศาสนา ก็คือ นิพพาน โดยชี้ให้เห็นว่า นิพพาน คือ เป้าหมายสูงสุดของศาสนา และได้อธิบายถึงรูปแบบของพฤติกรรมของนักบวชในทางพระพุทธศาสนาว่าต้องเป็นผู้ที่ ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

### 2) หลักการ 3

ในคาถาที่ 2 ทรงแสดงกรอบในการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาว่า การสร้างความดีนั้นจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปใน 3 แนวทาง คือ ไม่ทำบาปทุกอย่าง 1, ทำกุศลให้ถึงพร้อม 1, และชำระจิตให้ผ่องใส 1 ถือว่าเป็นหลักการทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธจะต้องดำเนินตามหลักการปฏิบัติทั้ง 3 ประการนี้ จึงจะถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

### 3) วิธีการ 6

ในคาถาที่ 3 กับกัจจาลา ทรงอธิบายรูปแบบการปฏิบัติของนักบวชผู้มีหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตามวิธีการ ดังนี้ 1. การเผยแผ่ศาสนาจะต้องไม่ว่าร้าย 2. ไม่ทำร้ายคนอื่นหรือศาสนาอื่น 3. ต้องสำรวมในพระปาฏิโมกข์ทั้งในส่วนของพระธรรมและพระวินัย และ 4. รู้จักประมาณในการบริโภค ผู้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ต้องรู้ประมาณในการบริโภค 5. นอนนั่งในที่อันสงัดไม่พลุกพล่านคลุกคลี และ 6. บำเพ็ญเพียรทางจิตอย่างเคร่งครัด แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นในพุทธศาสนาเกี่ยวกับคำสั่งสอนพุทธศาสนาได้สอนในสิ่งที่เป็นความจริงให้แก่คนทั้งหลายได้เข้ามาพิสูจน์ได้ ด้วยวิธีการสอนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในแนวทาง 3 ประการ คือ

1. ไม่ผูกขาดความรู้ เนื่องจากพระพุทธศาสนาทนต่อการพิสูจน์จากวิทยาการสมัยใหม่ ได้ตรัสสอนแก่ชาวกาลามะในกาลามสูตรด้วยเรื่องหลักความเชื่อ ไม่ให้เชื่อคัมภีร์ ไม่ให้เชื่อตากด ไม่ให้เชื่อเพราะเป็นครู อาจารย์ ไม่ให้เชื่อจากการอนุมานหรือใช้หลักตรรกะ เป็นต้น แต่ทรงให้มาดูแลเอง “เอहि ปสฺสโก” มาพิสูจน์ด้วยตนเอง เพราะธรรมะเป็น “ปัจจุตต” เป็นเรื่องเฉพาะตน ไม่มีใครนำนิพพานมาให้กันได้ หรือทำแทนกันได้

2. ไม่ผูกขาดความคิด หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เป็นเรื่องของเหตุผล ไม่ได้ทรงห้ามไม่ให้วิจารณ์ แต่สอนให้ใช้เหตุผล ตรองตามให้เห็นจริงด้วยหลักโยนิโสมนสิการ

3. ไม่ผูกขาดผลที่ศาสนิกชนจักได้รับ ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติจักได้มากน้อยอยู่ที่กำลังอินทรีย์ของตน เนื่องจากผลที่จะได้รับไม่ใช่พระพุทธรูปหรือทองคำหรือดิลกบัลลังก์ให้ พระองค์เป็นเพียงผู้บอกเท่านั้น การประพฤติปฏิบัติเป็นหน้าที่ของเราที่จะดำเนินไปตามลำดับขั้น ด้วยการกำหนดรู้สภาวะหายาบ ๆ ที่รู้ได้ง่ายก่อน ไปหาสภาวะที่ละเอียดที่รู้ได้ยากต่อไป เมื่อไม่ทำชั่วได้แล้ว ควรที่จะต้องทำความดีด้วย เท่านั้นยังไม่พอ ต้องชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความ เสร้าหมองทั้งปวง จนกระทั่งเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นอุดมการณ์สูงสุดแห่งพระพุทธศาสนา

หลักการที่ปรากฏในคาถา 3 กับกัจจาลานี้ ถือได้ว่าเป็นจุดยืนอันเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงประกาศก่อนการที่จะยังความมั่นคงของพระศาสนาให้เกิดขึ้น แสดงให้เห็นคุณค่าโอวาทปาฏิโมกข์ในภาพลักษณ์ของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ลักษณะของพุทธศาสนิกชน แนวทางปฏิบัติด้วยการสร้างความดี ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ และวิธีการของนักเผยแผ่หรือผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา หมายถึง วัฏฏะในพระพุทธศาสนา จึงปฏิบัติหน้าที่ด้วยการอาศัยพระวินัย พัฒนาค้นตนเองไปตามลำดับแห่งธรรม ไม่เป็นข้าศึกต่อผู้อื่น พยายามขัดเกลาจิตใจละพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของตนตามลำดับความสามารถของตน แนวทางปฏิบัติสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเผยแผ่และพุทธศาสนิกชน

นอกจากนี้ เนื้อความ 3 คาถากิ่งของโอวาทปาฏิโมกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556 : 8) แสดงให้เห็นวิธีสั่งงานของ พระพุทธเจ้า การที่พระองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนานั้น ก็คือ พระองค์ส่งพระสาวกให้ไปทำงานคราวที่พระสาวกมีจำนวนมากถึง 1,250 รูป ซึ่งเป็นการชุมนุมครั้งใหญ่และครั้งสำคัญ พระองค์จึงทรงสั่งงานหรือนัดหมายงานอย่างชัดเจน และละเอียดถี่ถ้วน พระองค์ทรงสั่งงานอย่างนี้ ศาสนาของพระองค์จึงแพร่หลายไพศาลอย่างรวดเร็ว และยั่งยืนอยู่อย่างมั่นคงจนทุกวันนี้

การศึกษาประวัติความเป็นมาโอวาทปาฏิโมกข์ ควรจะพิจารณาพิเคราะห์ความสัมพันธ์บริบททั่วไปเกี่ยวกับกำเนิดโอวาทปาฏิโมกข์ในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือ พระพุทธเจ้าโคดม แม้จะล่วงไปแล้ว 2,500 กว่าปีมาแล้ว จะนำเสนอพุทธประวัติตอนต้นเริ่มตั้งแต่ทรงแสวงหาโมกขธรรม จนถึงทรงตรัสแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

พระพุทธประวัติตอนต้นในขณะที่พระพุทธเจ้าโคดมองค์ปัจจุบัน เมื่อครั้งทรงแสวงหาโมกขธรรม ทรงใช้วิธีการบำเพ็ญตบะทรมาณร่างกายตน อันมีส่วนหรือเป็นเหตุประกอบในการไตร่ตรองพิจารณาให้พระพุทธรู้ได้ตรัสสิ้นพระทัยทรงดำเนินทางสายกลาง ดังที่ได้ศึกษากันมาแล้วในพุทธประวัติ เป็นทราบกันดีว่าการบำเพ็ญทุกกรกิริยา เป็นรูปแบบหนึ่งที่ทรงตั้งพระทัยแบบเอาชีวิตเข้าแลก เพื่อบรรลุอุดมธรรมตามความนิยมของพวกดาบส ฤาษี ซีไพร ในยุคนั้น ทรงใช้เวลาถึง 6 ปี ขอนำประเด็นนี้มาเสนอให้เห็น เพื่อประกอบการศึกษาวิเคราะห์นำมาเทียบเคียง เพื่อให้เห็นความแตกต่างในพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าในแต่ละองค์ว่ามีความเป็นมาอย่างไรและสอดคล้องกับคำสอนโอวาทปาฏิโมกข์ในส่วนไหนบ้าง

## เหตุการณ์ก่อนประทานโอวาทปาฏิโมกข์

เมื่อพวกปัญจวัคคีย์ ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ซึ่งพากันติดตามพระองค์มาหลายท้องที่หลายเมือง ก็ได้มาพบพระองค์ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เห็นพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีต่าง ๆ อยู่ ก็คิดว่าพระองค์คงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ จึงได้พากันเข้าไปช่วยปรนนิบัติรับใช้พระองค์ ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมนี้เอง พระโคดมได้เริ่มบำเพ็ญทุกกรกิริยาซึ่งเป็นวิธีการนิยมบำเพ็ญกันอย่างมากของพวกดาบส ฤาษี ซีไพร ในสมัยนั้น โดยคิดว่าเป็นหนทางไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ พระองค์ได้ตั้งพระทัยบำเพ็ญทุกกรกิริยาแบบเอาชีวิตเข้าแลก คือ ทรงใช้วิธีปฏิบัติ 3 วิธี (ประทีป สาวาโย, 2545 : 132) ได้แก่

วิธีแรก : ทรงกดพระหนต์ด้วยพระหนต์ กดพระตาลุ (เพดาน) ด้วยพระชีวหา คือ ใช้ลิ้นดันเพดานไว้ให้แน่นจนพระเสโท (เหงื่อ) ไหลออกจากพระกัณณะ (รักแร้) จนเกิดความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส ก็ยังไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

วิธีที่สอง : หลังจากทรงทดลองวิธีแรกแล้วไม่เป็นผล จึงทรงหันมาใช้วิธีแบบที่สอง คือ ทรงกลั่นลมหายใจเข้าออก เมื่อลมเดินไม่สะดวกทางช่องพระนาสิก (จมูก) และพระโอษฐ์ไม่สะดวก ก็เกิดเสียงอุทานช่องพระกรรณ (หู) ทำให้ปวดพระเศียร เสียได้ในพระอุทร ร้อนไปทั่วพระวรกาย ก็ยังไม่ได้บรรลุสัจธรรมที่ทรงประสงค์ ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้จึงทรงเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นอีก

วิธีที่สาม : ทรงใช้วิธีการอดอาหาร ผ่อนสรวนวันละน้อย ๆ บ้าง เสวยอาหารที่ละเอียดบ้าง จนพระวรกายเหี่ยวแห้งทรุดโทรมลง พระฉวีวรรณเศร้าหมอง พระอัฐิปรางหายไปทั่วพระวรกาย พระกำลังก็ลดน้อยถอยลงตามลำดับ ภายหลังทรงสันนิษฐานว่า การกระทำทุกกรกิริยา ไม่ใช่ทางตรัสรู้อย่างแน่นอน จึงได้ทรงเลิกเสียกลับมาเสวยพระกระยาหารเหมือนเดิม

เวลาล่วงไป 6 ปี แม้พระองค์ทรงทรมานหนักหนาสาหัส ก็ยังไม่พบคุณวิเศษใด ๆ เลย พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า การบำเพ็ญเพียรทางกายอย่างมกาก็ทำได้เพียงแค่นี้ ไม่ดีไปกว่านี้อีกแล้ว ถึงทรมานร่างกายขนาดนั้นแล้วก็ไม่เห็นทางที่จะบรรลุละดับพ้นไปจากทุกข์ได้เลย พระองค์ทรงทวนระลึกถึงการบำเพ็ญเพียรทางจิตว่า คงจะเป็นหนทางทำให้ตรัสรู้ได้ และทรงเทียบกับพิน 3 สาย คือ ถ้าตึงเกินไป พอตึงก็จะขาดออกไป ถ้าชิงหย่อนเกินไป ตึงก็จะไม่เป็นเสียงเพลง แต่ถ้าชิงปานกลาง ย่อมตึงฟังเสียงไพเราะเจริญใจ เมื่อเทียบกับการปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ถ้าย่อหย่อนนัก คือ หมกมุ่นหนักไปในทางกามารมณ์จนเกินไปก็เหมือนพินที่ชิงหย่อน ย่อมไม่สามารถออกจากทุกข์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตึงเกินไป เช่น การบำเพ็ญทุกรกิริยาที่เคยปฏิบัติมานั้นก็เป็นเหมือนพินที่ชิงตึงนักพอตึงก็ขาด พระองค์ก็เช่นเดียวกันบำเพ็ญทุกรกิริยาลำบากเปล่า แสบจะขาดใจก็หาผลใด ๆ ไม่ได้ ฉะนั้น จึงควรเดินสายกลางไม่ตึงนักและหย่อนนัก ซึ่งเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คงจะเป็นทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ ฝ่ายพวกปัญจวัคคีย์ ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ พอเห็นพระองค์เลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยากลับมาเสวยอาหารเช่นเดิม คิดว่าพระองค์คลายจากความเพียรเวียนมาเพื่อความมกมากเสียแล้ว ทั้งหมดจึงพร้อมใจกันหนีไปอยู่ยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี การที่พวกปัญจวัคคีย์หลีกหนีไปก็เป็นความดีแก่พระองค์อยู่เหมือนกัน เพราะพระองค์สามารถบำเพ็ญเพียรทางจิตได้อย่างเต็มที่

ในเช้าวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 พระองค์ได้รับข่าวมธุปายาสพร้อมถาดจากนางสุชาดา ซึ่งนางนำมาแก้วนที่ได้อุตรคนแรกเป็นชาย เมื่อเสวยข้าวมธุปายาสจำนวน 49 ก้อนแล้วทรงนำถาดทองไปลอยที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราทรงอธิษฐานเสี่ยงพระบารมีว่า ถ้าพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอให้ถาดลอยทวนน้ำขึ้นไป ถ้าไม่สำเร็จขอให้ถาดลอยไปตามน้ำ ปรากฏว่าถาดได้ลอยทวนกระแสน้ำ พระองค์เมื่อทรงเห็นเช่นนั้นทรงมั่นพระทัยว่า พระองค์ต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่ต้องสงสัยอย่างแน่นอน

ก่อนบรรลุมรรตธรรม ในระหว่างทางพระองค์ได้พบโสถถียพราหมณ์ถือหญาคา 8 กำ เดินสวนทางมา พอพราหมณ์นั้นพบพระองค์ก็เกิดความเลื่อมใสจึงน้อมหญาคาทั้ง 8 กำไปถวาย พระองค์ทรงรับไว้แล้วเสด็จต่อไปยังต้นมหาโพธิ์ เมื่อเสด็จถึงต้นมหาโพธิ์แล้ว พระองค์ได้ทรงพิจารณาว่า ทิศตะวันออกของต้นมหาโพธิ์เป็นสถานที่เหมาะสมจึงทรงลาดหญาคา 8 กำปู ณ ที่นั้น ทรงพอพระทัยในบัลลังก์หญาคา นั้นทรงนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญาคา นั้น หันพระพักตร์ไปในทิศตะวันออกแล้วทรงตั้งสัจจะอธิษฐานว่า “ถ้าเรายังไม่ได้บรรลุมรรตสัมมาสัมโพธิญาณตราบใด เราจักไม่ลุกขึ้นตราบนั้น แม้ว่าเนื้อเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น กระดูกก็ตามที่” ทรงกระทำจิตเข้าสู่สมาธิอย่างเข้มข้น ทรงประมวลเอาพระบารมีทรงสั่งสมมาหลายร้อยหลายพันชาติมาเป็นพระกำลัง จนสามารถเอาชนะธรรมฝ่ายต่ำได้ มีพระทัยที่แน่วแน่มากยิ่งขึ้นตามลำดับ และในราตรีนั่นเอง ได้ทรงบรรลุมรรตตามลำดับแห่งราตรี ตามเวลาดังนี้ คือ

1. ในช่วงปฐมยาม เวลา 18 : 00–22 : 00 น. ทรงบรรลุพุทเพนิवासานุสสติญาณ คือ สามารถระลึกอดีตชาติที่พระองค์ได้ทรงบังเกิดมาแล้วทั้งสิ้น

2. ในช่วงมัชฌิมยาม เวลา 22 : 00–02 : 00 น. ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณ คือ สามารถหยั่งรู้และเข้าใจเหตุที่สัตว์โลกต้องเกิดและตายมีสภาพที่แตกต่างกัน ตลอดจนการเวียนว่ายของสัตว์ทั้งหลายอื่นได้หมด ทั้งรู้แจ้งการกำเนิดและเรื่องของชีวิต

3. ในปัจฉิมยาม เวลา 02 : 00–06 : 00 น. ทรงบรรลุอาสวกขญาณ คือ สามารถทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไปด้วยพระปัญญา พิจารณาให้ปัจจัยการ ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม ทรงบรรลุอนุตรสัมมา

สัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาปัจจุบันสมัย รุ่งอรุณหทัยแห่งราตรีวิสาขะปุณณมีดิถีวันเพ็ญ (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8) ที่ใต้ต้นร่มไม้ไผ่สัตตพุกษมาหาโพธิ์

ความรู้ความเข้าใจความสิ้นไปของกิเลสอาสวะทั้งหลาย คือ ทราบว่าการที่ขันธประชุมกันขึ้นเป็น ตัวเราตัวเขา นี้ เพราะความโง่เขลา (อวิชชา) ความต้องการ ความปรารถนาไม่มีที่สิ้นสุด (ตัณหา) ความยึดมั่น ถือมั่น (อุปาทาน) และการกระทำของเรา (กรรม) นั้นเอง ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นเหตุและผลของกันและกัน เหมือนกับสายโซ่ที่ร้อยเรียงกันเป็นสาย เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ทำให้ถอนความหลงเพเลิดเพลินในเบญจขันธ์ เสียได้ และรู้ความจริงอันประเสริฐที่พระองค์ไม่เคยได้ทรงทราบมาจากเจ้าลัทธิใดมาก่อน เรียกว่า อริยสัจ 4 ประการ คือ

1. ทุกข์ คือ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เป็นสภาวะที่ทนได้ยาก
2. สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์
3. นิโรธ คือ วิธีที่ทำให้ความทุกข์สิ้นไป
4. มรรค คือ แนวทางปฏิบัตินำไปสู่ความดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง

ทรงดำริประกาศธรรม เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว หลังจากเสวยวิมุตติสุข ตามสถานที่ร่มไม้ต่าง ๆ มีร่มไม้ชบาลนิโครธ เป็นต้น รวมแล้วเป็นเวลา 49 วัน (7 สัปดาห์) ทรงพิจารณาเห็น ความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า สัตว์ทั้งหลายนั้นมีระดับสติปัญญาไม่เหมือนกัน และทรงพิจารณาเวไนยสัตว์ เปรียบด้วยดอกบัว ดังนี้ คือ

1. อุคฆฏัตถุญญ ได้แก่ บุคคลที่มีสติปัญญาดีเยี่ยม มีกิเลสเบาบาง สามารถสอนให้รู้ได้โดยง่าย เปรียบเหมือนดอกบัวที่พ้นจากน้ำแล้ว พอได้สัมผัสแสงอาทิตย์ส่องก็จะบานในทันที
2. วิปจิตถุญญ ได้แก่ บุคคลที่มีสติปัญญาค่อนข้างดี เมื่อได้รับการอบรมจนมีอุปนิสัยแก่กล้า ก็ย่อมจะสามารถรู้ตามได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่เสมอน้ำ รอวันจะบานในวันพรุ่งนี้
3. เนยยะ ได้แก่ บุคคลผู้มีสติปัญญาปานกลาง เมื่อได้ฟังธรรมโดยย่อและโดยพิสดารแล้ว ยังไม่สามารถรู้ได้ในทันที เมื่อได้ฟังพร่ำสอนอยู่เสมอ ๆ สามารถบรรลุธรรมนั้นได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ จักบานในวันถัดไป
4. ปทปรมะ ได้แก่ บุคคลที่มีปัญญาอ่อน และไม่สนใจใฝ่ศึกษาหาความรู้ แม้ได้รับการแนะนำ ทั้งโดยย่อและโดยพิสดารแล้วก็ตาม พระอรธรรคทายาท่านได้เปรียบเหมือนกับบัวที่ยังอยู่ในโคลนตม ซึ่งเป็นอาหารของปลาและเต่า ไม่อาจขึ้นพ้นน้ำได้

พุทธวิธีการเผยแผ่ หลังจากพิจารณาเหล่าเวไนยสัตว์ ทรงตัดสินพระทัยแสดงธรรม เสด็จไปโปรด พวกปัญจวัคคีย์ ได้เสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ฝ่ายพวกปัญจวัคคีย์เห็นพระองค์เสด็จมาแต่ไกล แสดงอาการกระด้างกระเดื่องไม่เคารพ กล่าวว่า “อาวุโสโคดม ท่านประพฤติดังนั้นปฏิบัติอย่างนั้น ยังไม่สามารถ บรรลุคุณธรรมวิเศษได้ เมื่อท่านคลายจากความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากอย่างนี้ ไหนเลยท่านจะ บรรลุคุณธรรมวิเศษได้” พระองค์ทรงตรัสการบรรลุธรรมย้าอีก พวกปัญจวัคคีย์คัดค้านอยู่อย่างนั้น 2 - 3 ครั้ง ท้ายที่สุดพระองค์ได้ตรัสว่า “วาจาเช่นนี้ เราได้เคยพูดกับพวกเธอในกาลก่อนหรือ” พวกปัญจวัคคีย์ถูกคิดได้ จึงเชื่อว่าพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษจริง ๆ จึงมีจิตอ่อนลงและพร้อมตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา เมื่อพระองค์ทรง เตือนให้ปัญจวัคคีย์ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาได้แล้วจึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นท์แรก เรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” แก่ปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหปุณณมี คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้ เมืองพาราณสี

เมื่อปัญจวัคคีย์ได้พิจารณาไตร่ตรองธรรมที่ทรงแสดงแล้ว ท่านโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้มีอาวุโสที่สุด ได้ดวงตาเห็นธรรม (ธรรมจักขุ) ท่านอัญญาโกณฑัญญะเป็นพยานยืนยันได้เป็นอย่างดี พระองค์ถึงกับเปล่งอุทานว่า “อญฺญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ อญฺญาสิ วต โภ โกณฑณฺโณ” แปลว่า “โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ” พระองค์ก็ได้ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้เป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ ด้วยพระดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อกระทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” นับได้ว่าเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา และเป็นปฐมสาวกของพระพุทธเจ้า ในพรรษาแรก พระพุทธเจ้าได้จำพรรษาที่ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 9 เดือน และจากนั้นในวันเพ็ญเดือน 6 แล้วก็เสด็จมาที่ อิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ที่อิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จำพรรษาแรกที่นี่ หลังจากออกพรรษาแล้ว เสด็จต่อมายังแคว้นมคธ มาถึงเมืองราชคฤห์ ขณะนั้นเมื่อเสร็จพุทธกิจการแสดงธรรมที่ถ้ำสุกรขาตาแล้ว และทรงได้อัครสาวก พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดที่ชนช-ปริพาชก และพระสารีบุตรได้ตรัสรู้ที่นี่ รวมเวลาผ่านมา 9 เดือนพอดี ในระหว่างพรรษา พระองค์ได้แสดงธรรมโปรดยสะกุลบุตร พร้อมกับสหายอีก 4 คน คือ วิมลเสฏฐา หุ ปุณณชิ วัณณปติ และสหายไม่ปรากฏชื่อจำนวนหนึ่งในเมืองพาราณสีรวม 50 คน ได้บรรลุอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด รวมแล้วพรรษาแรกเท่านั้นพระองค์ได้สาวกเพิ่มเป็น 60 รูป รวมทั้งพระองค์เป็น 61 รูป

พอถึงวันมาฆปุรณมี คือวันเพ็ญ เดือน 3 เป็นเวลาที่ถือว่ามีความสำคัญ เนื่องจากสมัยก่อนนี้ถือปฏิทินทางจันทรคติ วันเพ็ญจึงมีความสำคัญอยู่โดยสามัญ นอกจากนั้น อาจเป็นไปได้ว่าวันเพ็ญเดือน 3 นั้นเป็นวันสำคัญ ในศาสนาพราหมณ์ด้วย ปราชญ์บางท่านว่าเป็นวันสิวราตรี (แต่เท่าที่พบหลักฐาน สิวราตรีของพราหมณ์ คือวันเดือนดับ แรม 14 ค่ำ เดือนมาฆะ) จะอย่างไรก็ตาม ก็รวมความว่า เป็นวันที่มีความสำคัญในศาสนาเดิมตามประเพณีของชาวชมพูทวีป พระพุทธเจ้าเสด็จไปแคว้นมคธ โปรดชฎิล 1,000 คน ที่คยาสิสะ จากนั้นเสด็จเข้าเมืองราชคฤห์โปรดพระเจ้าพิมพิสารและราชบริพารรับถวายพระเวฬุวันเป็นอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจประดิษฐานพระพุทธศาสนาไปแคว้นมคธ ทรงได้อัครสาวก คือ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ ทั้งสองท่านออกบวชพร้อมบริวารรวม 250 คน โดยเฉพาะพระสารีบุตรบรรลุอรหัตผลในวันเพ็ญเดือนมาฆะพอดี ตอนเย็นวันนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเขาคิชฌกูฏมายังพระเวฬุวันนี้ และปรากฏว่า มีพระอรหันต์มาประชุมกันที่พระเวฬุวันนี้ 1,250 รูป จึงเกิดเป็นการประชุมใหญ่ของพระสาวกขึ้น

ตอนนั้นยังอยู่ในระยะต้นพุทธกาล แค่ 9 เดือนเท่านั้นเอง หลังจากตรัสรู้ มีพระสาวก มาประชุมกันตั้ง 1,250 รูป ก็ต้องถือว่าเป็นการประชุมใหญ่ เรียกได้ว่าเป็นมหาสังนิบาต การประชุมใหญ่ครั้งนี้ มีลักษณะพิเศษ ที่ท่านเล่าไว้ว่า มืองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

- 1) วันนั้นเป็นวันเพ็ญมาฆปุรณมี พระจันทร์เต็มดวง
- 2) พระภิกษุ 1,250 รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย
- 3) พระภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น และท่านเหล่านั้นเป็นผู้ได้อิทธิญา 6
- 4) พระภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา ได้บวชโดยตรงจากพระพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าทรงบวชให้เองเนื่องจากมืองค์ประกอบ 4 ประการ จึงเรียกการประชุมนี้ว่า จาตุรงคสังนิบาต แปลว่า การประชุมที่พร้อมด้วยองค์ 4 ประการ พระพุทธเจ้า ทรงเห็นว่า ความพร้อมอย่างนี้เป็นโอกาสพิเศษที่ดี เหมาะแก่การที่จะทรงแสดงธรรมเป็นพิเศษ จึงได้ทรงแสดงโอวาท ตรัสหลักคำสอนที่เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการประกาศ อุดมการณ์ หลักการ และ

วิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา โอวาท ก็คือ คำกล่าวสอนปาฏิโมกข์ แปลว่า ที่เป็นหลัก หรือ เป็นประธาน โอวาทปาฏิโมกข์ จึงแปลว่า คำกล่าวสอนที่เป็นหลักเป็นประธาน คือคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา

## หลักของโอวาทปาฏิโมกข์

ในวันมาฆบูชา หรือ วันมาฆปุณณมี พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ (เขียน โอวาทปาติโมกข์ก็ได้) ประกอบด้วยคาถาสามคาถาทั้ง

หลักการสำคัญหรือสาระของโอวาทปาฏิโมกข์ประกอบด้วยคาถา มีทั้งหมด 3 คาถาทั้ง ที่ เป็นหลัก หรือคำสอนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เพราะพรรณนาถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมาย สูงสุดของพระพุทธศาสนาและมีไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรม ซึ่งนำไปปฏิบัติไปสู่ พระนิพพาน

โอวาทปาฏิโมกข์นี้นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา หลายท่านมีความเห็นตรงกันว่า สามารถ แบ่งออกเป็น 3 ประการ โดยให้ยึดถือเป็นอุดมการณ์ 4 หลักการ 3 และวิธีการ 6 ในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา

การแสดงโอวาทปาฏิโมกข์พระพุทธเจ้าทรงแบ่งคำสอนหลักออกเป็น 3 ส่วน ด้วยกันดังนี้ ส่วนที่ 1 ว่าด้วยอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 2 ว่าด้วยหลักการของพระพุทธศาสนา ส่วนที่ 3 ว่าด้วยวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนา

### 5.1 อุดมการณ์ 4

อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงไว้อยู่ในพระคาถาที่ 1 ดังนี้

ชนติ ปรมํ ตโป ตีติกขา  
นิพพานํ ปรมํ วทนติ พุทธา  
น हि ปพพิโต ปรูปฆาตี  
สมโณ โหติ ปรี วิหะยนโต

แปลความว่า

ชนติ ความอดทน คือ ความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้า  
ทั้งหลายตรัส นิพพานว่าเป็นบรมธรรม หรือเป็นธรรมสูงสุด ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่  
ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ

คาถาแรกนี้ แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ต่างจากศาสนาพื้นเดิมที่มีอยู่ พระพุทธศาสนา  
เกิดขึ้นใหม่ เมื่อจะแสดงหลักการของพระพุทธศาสนา จุดแรกก็คือ การแยกออกจากศาสนาเดิม ซึ่งจะเป็นข้อ  
สำคัญที่จะให้ชาวพุทธรู้จักตัวเอง คือรู้จักหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง มิฉะนั้นเดี๋ยวจะเอาคำสอน  
ของพระพุทธเจ้าไปเที่ยวปะปนกับลัทธิอื่น ๆ

อุดมการณ์ 4 ได้แก่ พระพุทธพจน์ที่ตรัสนี้เป็นหลักสำคัญสำหรับให้พุทธสาวกยึดถือ และน้อมนำไป  
ปฏิบัติบำเพ็ญให้สูงขึ้น 4 ประการ ดังนี้

- 1) ชนติ ปรมํ ตโป ตีติกขา ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
- 2) นิพพานํ ปรมํ วทนติ พุทธา พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่านิพพานเป็นบรมธรรม
- 3) น हि ปพพิโต ปรูปฆาตี ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต
- 4) สมโณ โหติ ปรี วิหะยนโต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ

## 5.2 หลักการ 3

หลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงไว้อยู่ในพระคาถาที่ 2 เมื่อทรง แสดงหลัก และลักษณะสำคัญที่เป็นจุดปรากฏของศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงหลักชั้น ปฏิบัติการของ พระพุทธศาสนา โดยตรัสต่อไปว่า

สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ      กุสลสฺสุปสมฺปทา  
สจิตฺตปริโยทปนํ      เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การไม่ทำความชั่วทั้งปวง หรือการไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญ  
กุศล คือความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตใจของตนให้ผ่องใสบริสุทธิ์

พระองค์ไม่ได้ตรัสว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าองค์นี้ แต่พระองค์ตรัสว่า พุทธานํ ของ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าองค์ไหนก็สอนอย่างนี้หมด คาถานี้ เป็นคาถาที่ชาวพุทธรู้จักมาก ที่สุด และพระกนิยมาเอมมัย เพราะเป็นหลักที่จะนำไปปฏิบัติ คาถาที่หนึ่งข้างต้นนั้น แสดงลักษณะสำคัญของ พระพุทธศาสนา ส่วนคาถาที่สองนี้ เป็นคำสอนภาคปฏิบัติเลยว่า คนเราจะต้องทำอะไรบ้าง หลักการ 3 เรียก อีกอย่างว่า พุทธโอวาท 3 ที่ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหลักใหญ่สำหรับยึดถือเป็นหลักการ สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

- 1) สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง
- 2) กุสลสฺสุปสมฺปทา การทำกุศลให้ถึงพร้อม
- 3) สจิตฺตปริโยทปนํ การชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว

## 5.3 วิธีการ 6

วิธีการ 6 ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ คาถาพุทธอุทาน 6 ประการ เหมาะสมสำหรับให้ชาวพุทธ ยึดถือเป็นวิธีสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงไว้อยู่ในพระคาถาที่ 3 เรียกว่า คาถากิ่ง

อนุปวาโท อนุปมาโต      ปาติโมกฺเข จ สํวโร  
มตฺตณฺณดา จ ภตฺตสฺสมี      ปนฺตณฺจ สยนาสนํ  
อธิจิตฺเต จ อาโยโค      เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

แปลความว่า

การไม่กล่าวร้าย 1 การไม่ทำร้าย 1 ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ 1  
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร 1 ที่นั่งที่นอนอันสงัด หรือการนอนนิ่ง  
ในที่สงัด 1 การประกอบความเพียรในอธิจิต หรือการฝึกฝนพัฒนาจิตของตน  
1 นี่เป็นคำสอนของพระพุทธะทั้งหลาย

พฤติกรรม 6 อย่าง ในพุทธพจน์ที่ทรงแสดงนี้เป็นวิธีการแสดงออกด้านพฤติกรรมของนักบวชหรือนักเผยแผ่ศาสนา ผู้เป็นนักบวชในพุทธศาสนาจักต้องดำเนินการหรือปฏิบัติตน ตามวิธีการทั้ง 6 ประการ คือ

คำสอนส่วนนี้เป็นตอนที่ถือกันว่า เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าสำหรับพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าควรประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไร คือ เมื่อได้คำสอนที่จะสอนเขาแล้ว ตัวผู้ที่จะสอนเขา หรือนำคำสอนไปเผยแผ่นี้ ควรจะดำเนินชีวิต และมีวัตรปฏิบัติอย่างไร

#### วิธีการ 6 ประการ มีหลักว่า

- 1) อนุปวาโท การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
- 2) อนุปมาโต การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- 3) ปาติโมกเข จ สัวโร ความสำรวมในปาฏิโมกข์
- 4) มตตญญตา จ ภตตสมิ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
- 4) ปนตญจ สยนาสนํ การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
- 6) อธิจิตเต จ อาโยโค การประกอบความเพียรในอธิจิต

### คุณค่าของโอวาทปาฏิโมกข์

หลักโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานในท่ามกลางมหาสังฆสันนิบาต นักวิชาการศาสนา ได้จำแนกออกเป็น

#### 6.1 อุดมการณ์ 4

คาถาแรกนี้ แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา ที่ต่างจากศาสนาพื้นเดิมที่มีอยู่ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นใหม่ เมื่อจะแสดงหลักการของพระพุทธศาสนา จุดแรกก็คือ การแยกออกจากศาสนาเดิม

- 1) อดกลั้น คือความอดทนเป็นตบะธรรมอย่างยิ่ง ในขณะที่ ก่อนหน้านั้น มีความเชื่อกันว่า การทรมานตนเอง และการบำรุงบำเรอตนเอง เป็นสุดยอดแห่งตบะนี้
- 2) ทรงแสดงว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่าพระนิพพานเป็นบรมธรรม ในขณะที่ก่อนหน้านั้นมีความเชื่อในการเข้าไปอยู่ร่วมกับพรหมเป็นจุดหมายสูงสุด
- 3) คุณลักษณะของบรรพชิตหรือสมณะ คือ การไม่ฆ่าสัตว์
- 4) การไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น ในขณะที่ลัทธิอื่น สมณะของเขาต้องเป็นเจ้าพิธีกรรมการเช่นสรวงบูชาเทพเจ้า

แสดงว่าอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ทำการปฏิวัติความเชื่อดั้งเดิม 3 กรณี

#### 6.2 หลักการ 3

คาถาที่หนึ่งข้างต้นนั้น แสดงลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา ส่วนคาถาที่สองนี้ เป็น คำสอนภาคปฏิบัติเลยว่า คนเราจะต้องทำอะไรบ้าง ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอุดมการณ์ คือ

- 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง ทางกายและวาจา ได้แก่ การรักษาศีล 5 เพราะศีล 5 ที่ประพฤติอย่างถูกต้อง จะมีคุณค่าทางสังคม คือ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการปรับการแสดงออกทางกาย วาจาให้เรียบร้อย เกื้อกูลในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี จิตใจของสมาชิกในสังคมประกอบด้วยเมตตาและกรุณามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น

2) การทำกุศลให้สมบูรณ์ การประกอบคุณงามความดีเป็นการตอบแทนธรรมชาติ และสังคม นั้น คนที่นับว่าเป็นคนดีต้องมีหลักการทำดีเพิ่มเป็นงานเสียสละต่อสังคมและส่วนรวม

3) การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ ยึดปฏิบัติตามนัยไตรสิกขา การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ทำให้สิ่งสกปรกทางใจท่านเรียกว่า กิเลส แปลว่า ความเศร้าหมอง ได้แก่ ความอิจฉาริษยา ความโลภ ความโกรธ และความหลง ให้เบาบางและหมดไปในจิตใจ

### 6.3 วิธีการ 6

ในการปฏิบัติตนสำหรับนักเผยแผ่ เพื่อบรรลุผล คือ มรรคผลนิพพาน เข้าถึงคุณลักษณะของสมณะ คือ ผู้สงบวันบาศ เข้าถึงอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา คุณธรรมที่เป็นวิธีการ 6 ประการ ทรงอธิบายถึงรูปแบบการปฏิบัติของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องปฏิบัติตามหลักการ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า สำหรับพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าควรจะประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไร คือ เมื่อได้คำสอนที่จะสอนเขาแล้ว ตัวผู้ที่จะสอนเขา หรือนำคำสอนไปเผยแผ่นี้ ควรจะดำเนินชีวิต และมีวัตรปฏิบัติอย่างไร ก็มีหลักดังนี้ คือ

- 1) การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
- 2) การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- 3) ความสำรวมในปาฏิโมกข์
- 4) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
- 5) การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
- 6) การประกอบความเพียรในอธิจิต

การเสริมสร้างสันติสุขในสังคม ด้วยวัตรกรรมอันประกอบด้วยเมตตาไมตรีจิตต่อกัน ด้วยการไม่กล่าวร้ายต่อกัน คือ พุดกันด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน โดยการพุดที่เรียกกันว่า วาจาสุจริต เรื่องที่พุดต้องเป็นเรื่องจริง มีความเป็นธรรม และวาจานั้นต้องมีประโยชน์ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ในขณะเดียวกันเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ไม่ทำลายล้างกัน คือ การงดเว้นการประทุษร้ายร่างกาย ทรัพย์สิน และคูครองของกันและกัน

กิจที่จะต้องศึกษาอีกของพระอรหันต์จำนวน 1,250 รูป ท่านไม่มีแล้ว แต่ยังคงมีภารกิจ คือ การอนุเคราะห์ต่อชาวโลก อันได้แก่ การแสดงธรรมตามหลักที่ทรงแสดงไว้ว่า ชี้ให้เห็นโทษของความชั่ว มองเห็นคุณค่าของความดี แล้วงดเว้นความชั่ว ประพฤติตนเป็นคนดี ให้เขาได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่เคยฟัง อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้ชัดเจน สงเคราะห์ชาวบ้านด้วยน้ำใจอันงดงาม บอกทางสวรรค์ให้เขา การเจรจาจึงมีความสำคัญมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันทรงประทานหลักการครองตน อันเป็นสากลทั้งปุณชนและพระอริยะ โดยตระหนักที่จะมีความสำรวมระวังใน พระปาติโมกข์ รู้จักประมาณในภัตตาหาร ยินดีในที่นั้งที่นอน อันสงัด ประกอบความเพียรด้วยความเอื้อเฟื้อในอธิจิต ดังนั้น นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องยึดเหนี่ยววิธีการทั้ง 6 ประการ ร่วมกันเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวโลก

คำสอนหลักที่ประกอบด้วยข้อความเพียง 3 พระคาถากึ่งเท่านั้น แต่กลับมีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน คือ การก้าวออกไปบนเส้นทางแห่งการพัฒนาคนตามหลักของพระพุทธศาสนา ทุกคนจะต้องสามารถสัมผัสตามสมควรแก่ฐานะของตน คือ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตจะต้องก้าวไปด้วยความอดกลั้นอดทน ทนทาน มีความเพียรพยายาม มีสติสัมปชัญญะตามสมควร เพราะไม่มีผลอะไรที่จะเกิดขึ้นโดยเขามีได้ลงทุนด้วยความอดทน

ในการครองชีวิตนั้น ชีวิตต้นแบบ คือชีวิตสมณะที่มีความสงบจากความชั่วบาปธรรมต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุดสามารถลดความรุนแรงของกิเลสด้วยพลังแห่งศีล และมีความพยายามสงบจากความคิดชั่ว ปิดกั้นการพูดชั่ว ทำชั่วตามหลักของศีล 5 ประการเป็นอย่างน้อย เพียงเท่านั้นก็สามารถสัมผัสความดับทุกข์ ในระดับของการไม่มีเวร ไม่มีภัยเบียดเบียนประทุษร้ายกัน ซึ่งหมายความว่า หากสามารถปฏิบัติพัฒนาไปบนเส้นทางแห่งหลักการทางพระพุทธศาสนา ที่สรุปพระโอวาทที่ว่า “ไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้สมบูรณ์ การทำจิตของตนให้ผ่องใส” หรือในกาลต่อมาทรงสอนในรูปของสัมปทา คือความสมบูรณ์ 3 ประการ คือ ศีลสัมปทา จิตตสัมปทา และปัญญาสัมปทา หรืออย่างที่คุณ ๆ กันมาก คือหลักของไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์แปดประการแล้ว เชื่อว่าเข้าถึงความเป็นสมณะที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันความสมบูรณ์ของพระนิพพาน ขันติธรรม กลับเป็นผลถาวรภายในจิตของท่านเหล่านั้น เพราะขันติเป็นเครื่องประดับของนักบวชในพระพุทธศาสนา

เมื่อเรามาปรารภถึงวันมาฆบูชา อันเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงประทานพระโอวาทหลักของพระพุทธศาสนา ภารกิจที่ต้องตระหนักรู้ คือการทำหน้าที่ศึกษาหาความรู้ความเข้าใจ ในสารัตถะแห่งองค์ธรรมนั้น ๆ แล้วนำมาเป็นหลักในการครองชีวิตของชาวพุทธ ภายในหลักการของพระพุทธศาสนา อย่างน้อยในชั้นบรรพชาอุปถัมภ์ ที่สำคัญมากในปัจจุบัน คือ การกล่าวร้ายกันด้วยประการต่าง ๆ และการเบียดเบียนกันในรูปแบบหลากหลาย

พระโอวาทปาติโมกข์ทุกข้อหากสามารถปฏิบัติที่ข้อใดข้อหนึ่งได้ คุณธรรมข้ออื่น ๆ ก็เกิดติดตามมา เป็นการเสริมแรงในการพัฒนาคุณธรรมไปด้วยกัน ในขณะนั้นเองจึงได้ชื่อว่า บาปกรรมได้ลดลง คุณธรรมเพิ่มขึ้น พร้อมกับความผ่องใสของจิตตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามมา ทำให้การผ่านชีวิตในวันมาฆบูชาผ่านไปด้วยคุณ ด้วยประโยชน์ เป็นสมบัติติดใจ หากมีการสะสมอย่างต่อเนื่องกันไปย่อมสัมผัสหลักธรรมในโอวาทปาติโมกข์ได้มากขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้วในที่นี้ทรงแสดงฝ่ายคุณธรรมคือ นิโรธสัง และมรรคสังนั่นเอง หมายความว่า เมื่อปริมาณของคุณธรรมเพิ่มขึ้น อีกด้านหนึ่งของอริยสังคือทุกข์ และสมุทัยก็จะลดลงตามปริมาณของคุณธรรมที่เพิ่มขึ้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความเป็นสัลเลขธรรม คือทำหน้าที่ขัดเกลาบาปอกุศล และความทุกข์ออกไป การพยายามปฏิบัติธรรมไปตามกำลังความสามารถคุณธรรมที่เพิ่มขึ้นในขณะนั้น ๆ จะทำหน้าที่ขัดเกลาจิตของเราจากบาปอกุศลไป ทุกขณะที่ปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานหลักการสำคัญในการเสริมความคิดว่า “บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย และผู้ไม่ประมาทนั่นเอง จะสามารถยึดถือไว้ได้ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์บุคคลอื่น ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าไว้ได้”

โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธเจ้าตรัสนี้ จึงเป็นตัวอย่างที่ดีของการสั่งงาน เพราะในการ สั่งงานนั้น ถ้าผู้สั่ง สั่งให้ชัดเจนไปว่า ทำอะไร เพื่ออะไร ทำอย่างไร ดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมปฏิบัติ สะดวก และงานก็จะสำเร็จเป็นผลดีตามความมุ่งหมายเสมอ ได้แก่ ในคราวที่พระสาวกมีจำนวนมากถึง 1,250 รูป ซึ่งเป็นการชุมนุมครั้งใหญ่และครั้งสำคัญ พระองค์จึงทรงสั่งงานหรือนัดหมายงานอย่างชัดเจน และละเอียดถี่ถ้วน พระองค์ทรงสั่งงานอย่างนี้ ศาสนาของพระองค์จึงแพร่หลายไพศาลอย่างรวดเร็ว และยั่งยืนอยู่อย่างมั่นคงจนทุกวันนี้

สรุปความว่าคุณค่าของโอวาทปาฏิโมกข์ ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานในท่ามกลาง มหาสังฆ สันนิบาต นักวิชาการศาสนาได้จำแนกออกเป็น 1) อุดมการณ์ 4 ประการ คือ (1) อุดกถัน คือความอดทนเป็นตบะธรรมอย่างยิ่ง (2) พระนิพพานเป็นบรมธรรม (3) การไม่ฆ่าสัตว์ และ (4) การไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น เป็นคุณลักษณะของบรรพชิตหรือสมณะ 2) หลักการ 3 ประการ ในการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงอุดมการณ์ คือ (1) การไม่ทำบาปทั้งปวง (2) การทำกุศลให้สมบูรณ์ (3) การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ยึดปฏิบัติตามนัยไตรสิกขา และ 3)

วิธีการ 6 ประการ ในการปฏิบัติตนสำหรับนักเผยแผ่ คือ (1) การไม่กล่าวร้าย (2) การไม่ทำร้าย (3) ความ  
สำรวมในพระปาฏิโมกข์ (4) ความเป็นผู้รู้จักประมาณใน (5) ที่นั่งนอนอันสงัด (6) ความเพียรในอธิจิต

ส่งผลให้เกิดคุณค่าดังนี้

1. การเสริมสร้างสันติสุขในสังคม ด้วยวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตาไมตรีจิตต่อกัน ด้วยการ  
ไม่กล่าวร้ายต่อกัน ไม่ทำลายล้างกัน
2. หลักการครองตน อันเป็นสากล รักษาวินัย รู้จักประมาณในอาหาร ยินดีในที่นั่งที่นอนอัน  
สงัด ประกอบความเพียร
3. การทำงานที่มีประสิทธิภาพ อยู่กับการสั่งงาน เพราะการสั่งงานนั้น ถ้าผู้สั่ง สั่งให้ชัดเจนไปว่า  
ทำอะไร เพื่ออะไร ทำอย่างไร ดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมปฏิบัติ สะดวก และงานก็จะสำเร็จเป็นผลดีตามความมุ่ง  
หมายเสมอ
4. สงเคราะห์อนุเคราะห์ชาวโลก
5. การพัฒนาคน จะต้องก้าวไปด้วยความอดกลั่นอดทน
6. สามารถลดความรุนแรงของกิเลสด้วยพลังแห่งศีล
7. ทรงสอนในรูปของสัมปทา คือความสมบูรณ์ 3 ประการ คือ ศีลสัมปทา จิตต-สัมปทา และ  
ปัญญาสัมปทา หรือหลักของไตรสิกขา ให้เข้าถึงความเป็นสมณะที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนา
8. เป็นวิธีการบรรลุจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

## สรุป

โอวาทปาฏิโมกข์ คือ หลักการโดยสรุปของพระพุทธศาสนา มีทั้งหลักคำสอนและหลักการปกครอง  
คณะสงฆ์ รวมแล้ว 13 ข้อ คือ อุดมการณ์ 4 หลักการ 3 และวิธีการ 6 พระพุทธศาสนาสอนว่า ละชั่ว ทำความ  
ดีให้ถึงพร้อม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน ดับกิเลสพันทุกข์ และเป็นพระสงฆ์จักต้อง  
สำรวม กินอยู่พอประมาณ มีความอดทน ไม่กล่าวร้ายป้ายสีคนอื่น ไม่เบียดเบียนคนอื่น ในเวลาดังกล่าวนั้น  
พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติวินัยปกครองสงฆ์ เพราะความเสียหายยังไม่เกิดขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ การประทาน  
พระโอวาทจึงจัดเป็นวิสุทธิอุโบสถ ที่ทรงประทานในท่ามกลางพระอรหันตสาวก 1,250 องค์ และในประวัติมี  
เพียงครั้งเดียวในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาใหม่ในสังคมอินเดียสมัยต้นพุทธกาล เพื่อ  
แสดงจุดแตกต่างจากศาสนาเดิม ซึ่งจะเป็นข้อสำคัญที่จะให้พุทธศาสนิกชนรู้จักตนเองอย่างชัดเจน คือรู้จัก  
หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง มิฉะนั้น เอาคำสอนของพระพุทธเจ้าไปปะปนกับลัทธิหรือศาสนาอื่น ๆ  
จึงทรงแสดงหลักการดังที่ปรากฏในโอวาทปาฏิโมกข์มี 3 คาถากึ่งนั้น มีดังนี้

**อุดมการณ์ 4** คาถาที่ 1 พระพุทธเจ้าได้แสดงจุดยืนอุดมการณ์ แสดงไว้ 4 ประการ ของ  
พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการปฏิบัติทั้งในรูปแบบและทฤษฎีอันแสดงลักษณะของพระพุทธศาสนา ที่  
แตกต่างจากศาสนาพื้นเดิมที่มีอยู่

1. ความอดทนเป็นตบะอย่างยิ่ง จะต้องเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิต ไม่ใช่การบำเพ็ญด้วยการ  
ทรมานร่างกายอันเป็นส่วนทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ก่อนนั้นมีความเชื่อกันว่าในการทรมานตนและ  
บำรุงบำเรอพัวพันในกามสุขเป็นสุดยอดการบำเพ็ญตบะ

2. ทรงแสดงจุดยืนเกี่ยวกับจุดหมายสูงสุดทางศาสนา ก็คือ นิพพาน โดยชี้ให้เห็นว่า นิพพานคือ เป้าหมายสูงสุดของศาสนา แสดงให้รู้ว่าผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญ พระนิพพานเป็นบรมธรรม ซึ่งก่อนหน้านั้นมองว่าการได้เข้าร่วมกับพรหมหรือเป็นสิ่งเดียวกับพรหมเป็นสิ่งสูงสุด

3. อธิบายถึงรูปแบบพฤติกรรมของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา การวางตัวครองตนของบรรพชิตสมณะนั้น จักต้องไม่เข้าไปทำร้ายคนอื่นหรือสัตว์อื่น และ

4. เปียตเบียนคนอื่นหรือสัตว์อื่นด้วยกาย วาจา แสดงอาการสงบนิ่งดูพระอริยเจ้า ขณะที่ลัทธิภายนอกศาสนา มุ่งเช่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ เป็นเหตุให้สัตว์อื่นได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน

อุดมการณ์ทั้ง 4 ประการนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิรูปความเชื่อดั้งเดิมในลัทธิความเชื่อที่ถือผิด ๆ จึงได้แสดงความแตกต่างเกี่ยวกับจุดยืนทางศาสนาอย่างชัดเจน

**หลักการ 3** คาถาที่ 2 ทรงแสดงกรอบในการปฏิบัติ (หลักการ) ทางพระพุทธศาสนาว่า การสร้างความดีนั้นจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปใน 3 แนวทาง คือ (1) ไม่ทำบาปทุกอย่าง นั่นคือการรักษาศีล ด้วยการงดการทำบาปทางกายและทางวาจา เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่พูดเท็จ (2) ทำกุศลให้ถึงพร้อม หมายถึง สมาธิและการทำประโยชน์ตนและผู้อื่น และ (3) ชำระจิตให้ผ่องใส หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการเจริญกรรมฐานเพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือจะเรียกว่า หลักไตรสิกขาก็ได้ การเจริญภาวนาการบำเพ็ญทางจิต เมื่อจิตได้เข้าสู่ความสงบได้เห็นชัดเจนในรูปนาม ชันธ 5 ภายใต้กฎพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขุดเกลากิเลสเครื่องเศร้าหมองแห่งใจให้เบาบางตามลำดับ จนหลุดพ้นหมดความมืดหมอง ใจผ่องใส หรือขาวรอบ ด้วยปัญญาญาณบรรลุมรรคผลนิพพาน เข้าถึงอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นกรอบในเรื่องหลักการทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้สัมผัสผลที่ต้องการหรืออุดมการณ์ด้วยชั้นดีธรรมโดยชาวพุทธจะต้องดำเนินตามหลักการปฏิบัติทั้ง 3 ประการนี้ จึงจะถือว่าเป็นชาวพุทธที่แท้จริง

**วิธีการ 6** คาถาที่ 3 กับกึ่งคาถา ทรงอธิบายถึงรูปแบบการปฏิบัติของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตามวิธีการ 6 ดังนี้ 1) การไปเผยแผ่ศาสนาจะต้องไม่เข้าไปว่าร้ายกล่าวร้ายคนอื่นหรือศาสนาอื่น 2) การไปเผยแผ่ศาสนาจะต้องไม่ทำร้ายคนอื่น 3) ต้องสำรวมในพระปาฏิโมกข์ทั้งในส่วนของพระธรรมและพระวินัย และผู้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็จะต้อง 4) รู้จักประมาณในการบริโภค โดยเฉพาะพระสงฆ์ดำเนินชีวิตด้วยการอาศัยญาติโยมเลี้ยง จะต้องทำตัวให้เลี้ยงง่าย 5) นอนนั่งในที่อันสงัดเงียบไม่พลุกพล่านคลุกคลี เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา และ 6) บำเพ็ญเพียรทางจิตอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน

หลักการที่ปรากฏในคาถา 3 กับกึ่งคาถานี้ ถือได้ว่าเป็นจุดยืนอันเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงประกาศก่อนการที่จะยังความมั่นคงของพระศาสนาให้เกิดขึ้น และพบว่าโอวาทปาฏิโมกข์นั้น ถือเป็นภาพลักษณ์ของ 1) หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา 2) ลักษณะของพุทธศาสนิกชน 3) แนวทางปฏิบัติด้วยการสร้างความดีซึ่งมีอยู่ 3 ประการ และ 4) วัตรปฏิบัติของนักเผยแผ่หรือผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา จากการกล่าวมาทั้งหมดพบว่า คำสอนเรื่องโอวาทปาฏิโมกข์นั้น เป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศเพื่อแสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาทั้งในรูปของอุดมการณ์ 4 หลักการ 3 และวิธีการทางปฏิบัติ 6 สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเผยแผ่และพุทธศาสนิกชน ได้ทำการศึกษาปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

นอกจากนั้น โวาทปาฏิโมกข์ส่งผลให้เกิดคุณค่าดังนี้

1. การเสริมสร้างสันติสุขในสังคม ด้วยวิถีกรรมอันประกอบด้วยเมตตาไมตรีจิตต่อกัน ด้วยการไม่กล่าวร้ายต่อกัน ไม่ทำลายล้างกัน
2. หลักการครองตน อันเป็นสากล รักษาวินัย รู้จักประมาณในอาหาร ยินดีในที่นันทนอันสงบ ประกอบความเพียร
3. การทำงานที่มีประสิทธิภาพ อยู่กับการสั่งงาน เพราะการสั่งงานนั้น ถ้าผู้สั่ง สั่งให้ชัดเจนไปว่าทำอะไร เพื่ออะไร ทำอย่างไร ดังนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติย่อมปฏิบัติ สะดวก และงานก็จะสำเร็จเป็นผลดีตามความมุ่งหมายเสมอ
4. การสงเคราะห์อ่อนโยนแก่ชาวโลก
5. การพัฒนาคน จะต้องก้าวไปด้วยความอดกลั้นอดทน
6. สามารถลดความรุนแรงของกิเลสด้วยพลังแห่งศีล
7. ทรงสอนในรูปของสัมปทาคือความสมบูรณ์ 3 ประการ คือ ศีลสัมปทา จิตต-สัมปทา และปัญญาสัมปทา หรือหลักของไตรสิกขา ให้เข้าถึงความเป็นสมณะที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนา
8. เป็นวิธีการบรรลุจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

### เอกสารอ้างอิง

- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *ธรรมนิเทศ=Dhamma Communication*. พระนครศรีอยุธยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประทีป มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สาวาโย. (2545). *สิบเอ็ดศาสนาโลก*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2545.